

Prvih osam godina nove serije *Sociologija sela* (1998. - 2005.) - širenje koncepcije

Antun Petak

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (u mirovini), Hrvatska
e-mail: antun.petak@zg.t-com.hr

SAŽETAK Treću fazu izlaženja časopisa *Sociologija sela* kao nove serije na kraju 20. i početku 21. stoljeća (1998.-2005.), autor izlaže u pet cjelina. Prvi dio čini pregled društveno-ekonomskog konteksta: kristalizacija promjena i problema u agrarnoj i društvenoj strukturi Hrvatske izazvanih privatizacijom utemeljenom na doktrini neoliberalističkog kapitalizma, koncepcijom refeudalizacije u selu i poljoprivredi, te posljedicama rata, s intenzivnim raslojavanjem i 40-postotnim padom poljoprivredne proizvodnje u odnosu na 1988. i 1989. godinu. U drugome dijelu prikazani su kriza i implozija najstarije hrvatske infrastrukturne jedinice ruralnosocioloških istraživanja, te dva znanstvenoistraživačka projekta o hrvatskome selu u tranziciji, mreži naselja i umreženom društvu u Hrvatskoj izvedena u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ). Predmet trećeg dijela je logistika časopisa. Prekid financiranja sustavnih ruralnosocioloških istraživanja u zadnjem desetljeću 20. stoljeća izazvao je konačni egzodus istraživača, što je s dezintegracijom užeg jezgra zagrebačke ruralnosociološke škole posljedično dovelo do gašenja institucionalnog oslonca časopisa kao periodične znanstvene publikacije iz ruralne sociologije. Plaćena je najskuplja cijena pogrešne znanstvene politike: stračen najkvalitetniji ljudski resurs i izgubljenost djelatnosti. Istraživački timovi iz drugih disciplina u IDIZ-u nisu mogli biti oslonac specijaliziranom ruralnosociološkom časopisu. U četvrtome dijelu su prikazani koncepcija nove serije i njezino ostvarivanje kao način prevladavanja krize časopisa, uređivačka politika, promjene u uredništvu i savjetu, te mijenjanje profila časopisa, koje je 2006. godine okončano i promjenom naslova. Koncepcija nove serije nastala je izmjenama i dopunama izvorne misije časopisa (1963.), koje omogućuju suradnju istraživačkog potencijala IDIZ-a i drugih suradnika iz sociologije i srodnih znanstvenih polja i disciplina čijim su predmetom društveni, kulturni i gospodarski razvoj s težištem na istraživanju seljaštva, sela, grada i društvenih procesa u prostoru, agroekologije, zaštite rurisa, rurizma i bioetike. Profil nove serije je definiran problemski, a *Sociologija sela* ostala primarni znanstveni časopis iste strukture priloga (rubrika) i dinamike izlaženja.

Peti dio je posvećen postignućima časopisa, prvenstveno najvrijednijim radovima, koji su odredili profil nove serije. Otvarajući se znanstvenoj produkciji iz drugih znanstvenih polja i disciplina (prvo o ruralno-urbanom kontinuumu, mreži naselja i društvenim procesima u prostoru, a potom socioreligijskim i ostalim istraživanjima u IDIZ-u), inozemnim autorima, te nadoknativši kašnjenje, časopis je uglavnom prevladao krizu. Autor je po vrsnoći izdvojio 12 priloga domaćih autora i devet tematskih brojeva među kojima osobito mjesto zauzima jubilarni broj u povodu 40 godina kontinuiranog izlaženja ovog prvog hrvatskog sociološkog časopisa naslovljen „Oni koji su stvarali *Sociologiju sela*“. Po teorijsko-metodološkoj recentnosti i utemeljenosti izdvajaju se radovi objavljeni u tematskim brojevima o selu u tranziciji, mreži naselja i umreženom

društvu, otočanima i otočnim zajednicama te poljoprivrednom zadrugarstvu. Zahvaljujući visokom udjelu znanstvenih radova (šest desetina), i to onih proizišlih iz iskustvenih istraživanja hrvatskog društva i sela, *Sociologija sela* ima status vrsne i vidljivije periodične publikacije u svjetskoj znanstvenoj zajednici - radovi objavljeni u njoj referirani su u osam svjetskih baza i banaka podataka.

Ključne riječi: časopis *Sociologija sela*, nova serija, profil, infrastruktura i logistika, uloga.

Uvodne pripomene

Treću fazu izlaženja časopisa *Sociologija sela*, koja je predmet ovog prikaza, karakteriziraju dovršetak erozije ruralnosociologijskog istraživačkog jezgra u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ), dezintegriranost užeg nukleusa zagrebačke ruralnosociologijske škole, problem logistike i postepeno mijenjanje profila časopisa, koje je 2006. godine okončano i promjenom naslova. Gubitak istraživačkog oslonca bitno je reducirao, pa i dokinuo, ponudu priloga koji reflektiraju temeljne društvene promjene u selu, agraru, ruralnom prostoru i u ruralnoj sociologiji, a 1991. godine zbog rata prekinuti su i radni kontakti s članovima referentnog dijela znanstvenih zajednica drugih republika i pokrajina bivše Jugoslavije. Časopis je sve manje okupljao i umreživao istraživače sela, poljoprivrede i ruralnog prostora, pratio i vrednovao njihovu produkciju, provodio kristalizaciju ruralne sociologije i bio kompetitivan u međunarodnoj mreži referentnih kvalitetnih i dobro suportiranih periodičnih publikacija, niti je nositeljima javne razvojne (posebice agrarne i ruralne) politike sustavno nudio racionalne (znanstvene i stručne) osnove, te osvjetljavanjem procesa u rurusu i selu osvještivao javnost o posljedicama promjena.¹

Na drugoj strani, postsocijalistička tranzicija i netom okončani rat izazvali su krajem 20. i na početku 21. stoljeća tektonske promjene u agrarnoj i društvenoj strukturi Hrvatske, koje su nalagale preispitivanje doktrine neoliberalističkog kapitalizma (osobito načela deregulacije i privatizacije u dominantnoj ekonomskoj filozofiji Milтона Friedmana) i koncepcije refeudalizacije na primjerima agrarne politike i politike ruralnog razvoja, te politike spram seljaštva. Časopis *Sociologija sela*, unatoč ograničenjima, nastojao je tome pridonijeti eksplikacijom nužnosti istraživanja i objavljujući radove proizišle iz empirijskih istraživanja društvenih procesa i socijalne strukture sela, o projektima agrarnog, ruralnog i urbanog razvoja i obnove sela, te o njihovim nositeljima i sudionicima. Aktore izdavanja časopisa u ovom razdoblju, kao i pripadnike njegovoga pokretačkog jezgra, krasili su „velika glad“ za znanjem, vjera u znanost i u dobrobit koju seljaštvu, selu, rurusu i čitavom društvu donosi primjena znanstvenih rezultata u mjerilu održivog razvoja, predanost zadatku, otvorenost svemu znanstveno vrijednome i produktivnom, kooperativnost i istraživačka meritornost.

¹ Obnašanjem tih zadaća *Sociologija sela* je u razdoblju od 1963. do 1991. godine odigrala kapitalnu ulogu u institucionalizaciji sociologije sela kao istraživačke i akademske discipline te struke u svim republikama i pokrajinama bivše Jugoslavije (Šušvar, 1988.-I.:32; Brkić, 1998.:118; Petak, Puljiz i Štambuk, 2002.:232-233.).

Autor ovog priloga postao je glavnim i odgovornim urednikom *Sociologije sela* u svibnju 1998. godine, nakon više od jednogodišnjeg prekida u izlaženju časopisa. Dužnost je obnašao punih osam godina: od broja 139-142/1998. do broja 170/2005. objavljenog 7. srpnja 2006.² U tom su razdoblju objavljena 32 redovita broja u 17 sveščića i jedan dopunski sveščić. Urednikom je postao u dubokoj krizi časopisa, i to nakon što su njegov prijedlog koncepcije nove serije - čiju mu je izradu 2. travnja 1998. povjerilo Znanstveno vijeće IDIZ-a - prihvatili predloženi članovi Uredništva i Savjeta časopisa, a da predominantno nije bio sociolog sela niti dotad član uredništva³.

Prilog je strukturiran slično preglednom radu u jubilarnom broju povodom 40. obljetnice časopisa (Petak, Puljiz i Štambuk, 2002.). Prvi dio čini sažet pregled društveno-ekonomskog okvira te stanja u selu i poljoprivredi, u drugome je oslikana kriza i implozija institucionalnog okvira ruralnosocioloških istraživanja, te izloženi glavni nalazi dvaju istraživanja u IDIZ-u, predmet trećeg dijela je logistika časopisa, u četvrtome su prikazani koncepcija nove serije i njezino ostvarivanje, uređivačka politika i promjene u uredništvu, a peti dio je posvećen glavnim postignućima časopisa, prvenstveno ponajvrijednijim radovima, tematskim brojevima i blokovima, koji su odredili profil nove serije *Sociologije sela*.

Težište je na ruralnosociološkoj i srodnoj tematici, jer dopunjeni naslov časopisa glasi "*Sociologija sela: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*" i jer koncepcija nove serije slijedi tradiciju i identitet časopisa (Petak, 1998.:3, 6). A i časopis se prvo otvorio istraživanjima ruralno-urbanog kontinuuma, mreži naselja i društvenim procesima u prostoru, a onda drugim istraživačkim područjima IDIZ-a. Time se i dovršava cjelovit prikaz časopisa kao periodične publikacije iz ruralne sociologije i srodnih disciplina.⁴

² Početak trećeg ili „plavog razdoblja“ časopisa, kako ga je - po dominantnoj boji naslovnice - u svom prilogu u ovom broju *Sociologije i prostora* nazvao Vlado Puljiz.

³ Imenovalo ga je Upravno vijeće IDIZ-a na prijedlog Znanstvenog vijeća od 27. svibnja 1998. godine. Istraživačku karijeru ostvario je u Institutu za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu (IDIS), odnosno Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu (1. studenoga 1967. - 30. prosinca 2005.), a prvih deset godina u Odjelu za fundamentalna sociološka istraživanja. U znanstvenoistraživački rad uveo ga je predstojnik Odjela, prof. dr. sc. Rudi Supek (1913.-1993.). Bio je i smatra se *idivocem* u smislu koji su tom pojmu dali osnivači IDIS-a ma što on drugima značio. Prvi istraživački kontakt sa skupinom ruralnih istraživača ostvario je u fazi integracije Centra za sociologiju sela u IDIS kao suradnik u empirijskom istraživanju *Društveni položaj i orijentacija seoske omladine u SR Hrvatskoj* (1972.-1975.) u okviru ambicioznog istraživačkog programa „Društvene promjene u našem selu i njegova integracija u društveno-ekonomski sistem“. Suradnju je nastavio već 1976. u istraživanju-studiji „Razvojni aspekti obrazovanja poljoprivrednika“, a prvi rad u časopisu *Sociologija sela* objavio je u dvobroju 49-50/1975. Bavljenje ruralnom sociologijom drži posebice važnim u svom profesionalnom razvoju: ono mu je omogućilo cjelovitu spoznaju reprodukcije socijalnog života.

⁴ Autor u tome koristi vlastite i jednu koautorsku referencu (Petak, 1998.; Petak, 2000.a.:6-9; Petak, Puljiz i Štambuk, 2002.:233-235, 240-241, 243, 245-247; Petak, 2003.:260-263; Petak, ur., 2004.:14-15, 54-55, 62, 171-172; Petak, 2006.; Petak, 2008.).

1. Društveni okvir i opća slika promjena u selu i poljoprivredi na prijelazu između 20. i 21. stoljeća

Hrvatsko se društvo krajem 20. i početkom 21. stoljeća našlo u postsocijalističkoj tranziciji od tegobnog socijalizma u (neo)liberalistički kapitalizam, gospodarski i socijalno satrto nametnutim ratom i kontroverznom privatizacijom. Proces preobrazbe postsocijalističkog društva je sveobuhvatan i njime se kroz način uporabe valoriziraju socijalističkom modernizacijom stvoreni resursi, elementi strukture i odnosi.⁵

Selo koje je od kraja osamdesetih bilo u tijeku razvojnih promjena u svijetu i u kojem se početkom devedesetih konačno pojavila jedna nova dinamika (modernizacija s rekompozicijom - 10-15% većih i tržišno usmjerenih modernih vitalnih poljoprivrednih gospodarstava, novi oblici poduzetništva, ekološki obziran razvoj itd.) našlo se na prekretnici, čije okvire čine ulazak u europske integracije i obnova, a ograničenija defekti iz socijalističkog razdoblja, posljedice rata⁶ i privatizacije po modelu prvobitne akumulacije kapitala. Istodobno gospodari kapitala, nastali nepravdom pretvorbom i preraspodjelom društvenoga bogatstva, uz potporu države, učvršćuju i monopoliziraju svoj položaj u poljoprivredi, prehrambenoj industriji i trgovini.

Prihvaćeni model privatizacije (refeudalizacija), zbog „kolektivne obuzetosti sverješivom privatizacijom“ od prvih koraka postsocijalističke tranzicije, na početku 21. stoljeća pokazuje svoje lice i naličje i dolazi do kristalizacije velikih problema u selu, poljoprivredi i ruralnom prostoru.

Novi nositelji vlasti i agrarne politike pristupili su stvaranju nove organizacije i strukture proizvodnih poljoprivrednih jedinica koje bi racionalno proizvodile dovoljne količine prehrambenih i drugih poljoprivrednih proizvoda. Odbacili su doktrinu postupnog podružljavanja zemljišta i proizvodnje u privatnom vlasništvu iz sredine šezdesetih godina 20. stoljeća, te oba njezina oblika i glavna nositelja (poljoprivredno-industrijske kombinata i kooperaciju individualnih poljoprivrednika s PIK-ovima ili poljoprivrednim zadrugama)⁷ i novim glavnim nositeljima poljopri-

⁵ Problem je što je model valorizacije rezultirao gubitkom društvenog proizvoda koji premašuje dobitak od privatizacije (Zdunić, 1998.:15) i deindustrijalizacijom s gašenjem stotina tisuća radnih mjesta i desetaka tisuća obiteljskih gospodarstava, te raspadom sustava društvenih vrednota.

⁶ Seosko je stanovništvo u oslobodilačkom ratu pretrpjelo srazmjerno daleko veća razaranja i štete, žrtve i socijalne potrebe od ostalih slojeva hrvatskog društva. Rat je u selu prouzročio velike štete i promjene (drastično demografsko prestrukturiranje prostora, uništenje velikog dijela ruralne infrastrukture i komunikacija, promijenio sliku sela i prostora, povratak prognanika i dr.), te doveo do socijalne dezintegracije. Naročito su teške socijalne i psihičke posljedice, jer su poremećeni i razoreni tradicionalni socijalni sustavi seoskih zajednica. (Petak, 2000.:6-7, Petak, Puljiz i Štambuk, 2002.:236).

⁷ Iako ti oblici vertikalne integracije postoje u poljoprivredi razvijenih zapadnih zemalja!

vredne proizvodnje definirali obiteljska poljoprivredna gospodarstva. To je dovelo do urušavanja dotadašnjeg poljoprivredno-prehrambenog lanca i gubitka vlastitih velikih proizvođača i snabdjevača hranom (PIK-ova). Hrvatska, međutim, nikad nije imala poduzetnička obiteljska poljoprivredna gospodarstva, a do koncentracije i centralizacije zemljišta u seljačkom sektoru slične onoj u visokorazvijenim zemljama nije došlo.⁸ Iako se agrarna struktura nešto promijenila (godine 2005. prosječna veličina posjeda iznosila je 5,7 hektara obradive površine, što je 11 puta manje nego u EU-15) i mada se broj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava sveo na kojih 180-190.000, i dalje dominira sitan i isparceliran posjed, koji se suprotira neučinkovitim sustavom državnih subvencija, a posluje praktički vertikalno neintegriran s drugim subjektima agrokompleksa, bez kapitala i bez zaštite na domaćem tržištu hrane izložen bespoštednoj konkurenciji dobro poticanog i reproduktivno sposobnog agrobiznisa razvijenih zemalja. Štoviše, obiteljska poljoprivredna gospodarstva iznimno su heterogenih demografskih (na njima žive uglavnom poljoprivrednici koji nisu prešli u druga zanimanja i druge djelatnosti), prosvjetnih i ekonomskih karakteristika (po strukturi zaposlenosti i dohotku uglavnom mješovita).

Posljedično, premda je u vlasništvu tih gospodarstava 66,4% zemljišta, ona prosječno proizvode hranu za deset ljudi, a zapadnoeuropska za 140 (14 puta više), svako hrvatsko poljoprivredno gospodarstvo ima izračunat godišnji prihod od 3.500 € a zapadnoeuropsko ostvaruje godišnji prihod od 140.000 € (40 puta više), a danas je proizvodnja hrane za 40% manja od predratne (1989/1990.) i pokrivenost uvoza izvozom hrane niti polovična (47%).

Na drugoj strani, hrvatska ekonomska i agrarna politika ne poštuju zakon ekonomije razmjera u poljoprivredi i nakon što su, zbog neprepoznavanja uloge vertikalne integracije, prvo zatiranju izložile zadrugarstvo, od 1995. godine čini to i poljoprivrednim korporacijama (PIK-ovi). Zadrugarstvo u Hrvatskoj je slabije nego ikada u svojoj dugoj povijesti - u društvenom bruto proizvodu sudjeluje s 0,1% (Petak, 2008.). Vjerojatno zato što je zadružno poduzetništvo i sastavnica socijalne ekonomije - alternative (neo)liberalnog kapitalizma, i uvjet socijalne države, i razvojni instrument.⁹ Od 1990. do 2007. zabilježen je pad svih pokazatelja: prosječnog broja članova po aktivnoj zadruzi 21 put, zaposlenih 10 puta, ukupnog prihoda za četiri puta (u te-

⁸ Promjena vlasničkih odnosa, ukidanje zemljišnog maksimuma i denacionalizacija zemljišta sučeljavaju se sa slabom evidencijom nekretnina, velikom usitnjenošću i raspršenošću zemljišta, malim parcelama - u pravilu manjim od jednog ha, niskom poljoprivrednom proizvodnjom, otežanim investicijskim ulaganjima i dr. što nameće potrebu proširenja i intenziviranja komasacijske djelatnosti (Kranjčević i Prosen, 2003.:121).

⁹ Sven Åke Böök (1992.) podsjeća zadružne aktere tranzicijskih zemalja da su zadružne organizacije nastale kao „odgovor“ na posljedice (imperfektosti) tržišne privrede i privatizacije, ističući da je prednost zadrugarstva u tome što ne potire, nego razvija samostalnost sitnih poduzetnika, koji pojedinačno nisu dovoljno akumulativno sposobni za razvoj i kompetitivnost na tržištu čija pravila diktiraju veliki. Mehanizam uzajamnosti i solidarnosti svakom malom poduzetniku jamči i priljev svježeg kapitala i objedinjen, a time konkurentan, nastup na tržištu.

kućim cijenama). Ukidanje zakonske odredbe o zadružnom vlasništvu (2002.) uzrokovalo je preuzimanje zadruga od malih interesnih grupa, prisvajanje zajedničke nedjeljive (i to privatne!) imovine koju su stvarale generacije zadrugara, te slabljenje ekonomske snage, inovativnosti i kompetitivnosti zadruga. Proces nepravedne pretvorbe društvene imovine s početka devedesetih godina 20. stoljeća, na početku 21. stoljeća završava isto tako nepravedno u zadružnom sektoru.

Posve su zanemarene razvojne mogućnosti vlastitoga golemog ruralnog prostora, koji čini od 87-93% kopnene površine Republike Hrvatske (Kušen, 1995.:3) i na kojem živi 47,6% ukupnog stanovništva (OECD kriterij). Poljoprivredno zemljište (56,7% tog prostora) je 2001. koristilo 246.089 poljoprivrednika (5,5% ukupnog stanovništva), od čega 166.044 aktivna poljoprivrednika (otprilike 10% zaposlenih), što je 37,3% manje nego 1991. godine. Strategijski važan, demografski, socijalno i gospodarski devastiran, sve siromašniji ruralni prostor, u kojem je sposobnost seoskih zajednica za reprodukciju i sudjelovanje u rješavanju svojih problema degradirana, vapi za revitalizacijom, rekonstrukcijom, rekompozicijom (diversifikacijom) seoskih zajednica i u cjelini. Razvoj ruralnih područja je temelj gospodarske i društvene kohezije svake zemlje, a koncept njegovog razvitka i obnove mora počivati na diferenciranom pristupu svakom selu, u čemu posebnu skrb (zbog izuzetne osjetljivosti) zahtijevaju otoci i brdsko-planinska područja.

Pedesetogodišnji proces deagrarizacije sa snažnim ruralnim egzodusom i premještanjem stanovništva u manji broj gradskih naselja i prosperitetnijih regija, prouzročen oligocentričnim industrijskim i urbanim razvojem Hrvatske (Puljiz, 1977.), praktično je završen. Međutim, iseljavanje iz sela, zbog visoke selektivnosti, imalo je razorne posljedice po demografski, a time i ruralni gospodarski i socijalni razvitak. Velik dio seoskog prostora zahvaćen je snažnom depopulacijom: gotovo 90% seoskih naselja gubi svoje stanovništvo, između četvrtine i petine depopuliranih naselja izgubilo je više od polovine stanovništva, a više od polovice su patuljasta. Najvažnija posljedica je regresivni tip kretanja stanovništva. Ozbiljno su poremećene dobna i spolna struktura. U selu prevladava sve starije stanovništvo i postoji osjetan višak muškaraca, selo su napuštali pretežno mlađi i vitalniji kontingenti stanovništva, potencijalni nositelji razvitka i ono se iz biološkog generatora pretvorilo u zone iščezavanja. Naposljetku, poljoprivrednici prema popisu stanovništva 2001. godine čine samo oko 12,5% seoske populacije, a aktivno poljoprivredno stanovništvo smanjilo se na jednu sedminu broja iz 1953.! Iako je proces pada broja stanovnika u selima Hrvatske kontinuiran i dobrano prešao kritičnu granicu ispod koje se ne smije dopustiti demografsko pražnjenje ruralnog prostora,¹⁰ Hrvatska nema mjere jačanja stabilnosti obiteljskog gospodarstva i domaćinstva, poticanja ostanka i dekuražiranja odlaska seoskog stanovništva, te stimuliranja doseljavanja u seoska naselja koje je uvjet stvaranja socijalne dinamike, razvoja i obnove seoskih područja (Kušen, 2003.:35-36).

¹⁰ Zbog negativne migracijske bilance, a još više zbog negativne stope prirodnog prirasta stanovništva te prirodne depopulacije - većeg mortaliteta od nataliteta, Hrvatskoj prijete demografski slom (Wertheimer-Baletić, 1999.:273, 388-390; Gelo, Akrap, Čipin, 2005.).

Socijalna struktura hrvatskog sela na početku 21. stoljeća postala je vrlo diferencirana i heterogena s relativno malim udjelom tzv. čistih poljoprivrednih i čistih nepoljoprivrednih kućanstava, dominacijom prijelaznih slojeva s prihodima od poljoprivrede i nepoljoprivrede (dopunskih djelatnosti),¹¹ te porastom udjela starijih (često samačkih) kućanstava ispod granice socijalne bijede. Na drugoj strani, u hrvatskom se selu po prvi put u povijesti pojavila značajnija skupina mladih obrazovanih stanovnika ali su oni školovani za nepoljoprivredna zanimanja, formirali pretežito urbane aspiracije i potrebe, a selo drže poželjnim mjestom stanovanja onoliko koliko im ono omogućuje kombiniranje prednosti gradskog i seoskog načina života (Župančić, 2002.:12-13). U međupopisnom razdoblju 1991.-2001. godine poljoprivrednici su po prosječnom koeficijentu školovanosti gotovo dostigli razinu srednje škole. No, popis je potvrdio i opću pojavu veće školske efikasnosti žena i za poljoprivrednice što dovodi do deagrarizacije i deruralizacije seoskih djevojaka, maskulinizacije poljoprivrede i gubitka uloge žene kao prenositeljice kulturnog kapitala u selu (Petak, 2007.).¹²

Intenzivni procesi diferencijacije u hrvatskom selu produbili su početne razlike te izazvali veliko raslojavanje obiteljskih gospodarstava i pojavu novih agrarnih interesenata. Budući da država nije razvila primjereni poticajni instrumentarij ugroženi interesi seljaka rezultirali su konfliktima koji su doveli do (samo)organiziranja seljaka i stvaranja kolektivnog identiteta važnog za artikuliranje interesa seljaka i njihove prosvjede.

Iz svega - riječima hrvatskog politekonoma Zvonimira Baletića (2003.:266-267) - proizlazi: budući da hrvatsko društvo počiva na ruralnom tipu života i reprodukcije, koji pružaju snažan otpor pokušajima kapitalističke modernizacije, ako će političke elite inzistirati na neoliberalističkom tipu modernizacije čiji se način organizacije života i rada teško može podvesti pod zakon europske kapitalističke modernizacije, hrvatska će poljoprivreda dugoročno slabjeti, a hrvatsko društvo može zapasti u dugoročnu krizu, ostati bez poljoprivrede od koje je živjelo, tj. neće uspjeti izgraditi alternativnu kapitalističku strukturu za integraciju u zapadnoeuropski tip kapitalizma.

¹¹ Pri tome deindustrijalizacija stanjuje sloj seljaka-radnika formiran sedamdesetih godina 20. stoljeća, koji je bio stabilizacijski demografski čimbenik, jer je spajanje poljoprivrednoga i nepoljoprivrednog dohotka usporilo proces deagrarizacije i smanjilo odljev stanovništva sa sela.

¹² *Sociologija sela* je od svog pokretanja objavila više od dvadeset priloga o obrazovanosti, profesionalizaciji i profesionalnoj izobrazbi seljaka, a o seoskoj mladeži dva tematska broja i brojne pojedinačne članke.

2. Kriza i implozija institucionalnog okvira ruralnosocioloških istraživanja i referentna istraživanja u IDIZ-u

2.1. Uzroci i dubina krize institucionalnog okvira

Slabljenje društvenog interesa od kraja sedamdesetih godina (Šušvar, 1988-I.:10) i prekid financiranja sustavnih ruralnosocioloških istraživanja u zadnjem desetljeću 20. stoljeća izazvali su drastično osipanje istraživača i, posljedično, krizu i urušavanje institucionalnog okvira tih istraživanja u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ-u). To se reflektiralo na časopis koji je četrdeset godina objavljivao znanstvenu produkciju te najstarije hrvatske infrastrukturne jedinice ovakvih istraživanja,¹³ radove prominentnih svjetskih znanstvenika, a do 1990. godine i produkciju s područja bivše Jugoslavije.

U IDIZ-u je 1998. godine ostala tek petina istraživača sela zaposlenih krajem 1980-ih, i to dva specijalizirana sociologa sela: Alija Hodžić i Milan Župančić. Njima se po ranijoj suradnji u nekom smislu mogu pridružiti Bosiljka Milinković (bibliografska istraživanja) i Antun Petak (istraživanja seoske mladeži, scijentizacije u poljoprivredi i profesionalizacije poljoprivrednog rada) (Župančić, 2004.:55).¹⁴ Posljedično, institucionalni se okvir ruralnosocioloških istraživanja u zadnjem desetljeću 20. i u početku 21. stoljeća čak tri puta sužavao: od Radne grupe za sociologiju sela IDIS-a (1977.-1993.) u Radnu grupu za sociologiju sela, grada i prostora IDIZ-a (1993.-2004.) (Petak, ur., 2004.:14-16), te u Znanstveni tim za istraživanja prostora (od 2004.). Među istraživačima postepeno prevladavaju urbani sociolozi, a voditeljica projekata i istraživačkih timova je urbana sociologinja Dušica Seferagić.

Iako nije jedini, presudan je problem što u vrijeme kad je u Europi agrarna politika sve više dio ruralne politike, državna tijela u Hrvatskoj nadležna za ruralni prostor selo svode na poljoprivredu, a razvoj sela na razvoj poljoprivrede, koje drže domonom agronoma i veterinara. Kreiranje i provedba učinkovite nacionalne agrarne i ruralne politike, međutim, zahtijeva višedisciplinarn pristup, šira i temeljnija znanja

¹³ Nova vlast je prema IDIS-u općenito provodila politiku destabilizacije. Ubrzo je prekinula doznačivati materijalne troškove za sva istraživanja, uskratila potporu za prijam znanstvenih novaka i mogućnost popunjavanja odlaskom istraživača upražnjenih radnih mjesta, a za dvoje zaposlenih (Aliju Hodžića i Dušicu Seferagić angažirane izvan Instituta u Socijal-demokratskoj uniji ekonomiste Branka Horvata) punih 18 mjeseci nije doznačivala ni sredstva za plaću. Egzistencijalna ugroženost izazvala je znakovit egzodus istraživača (samo u Institut „Ivo Pilar“ prešlo ih je osmoro) i alternativno samozapošljavanje (Centar za istraživanje tranzicije i dr.). Odnos se počeo mijenjati tek osobnom intervencijom dr. Ljerke Mintas Hodak, potpredsjednice Vlade Republike Hrvatske 1996. godine.

¹⁴ Danas su svi u mirovini: Bosiljka Milinković od 31. prosinca 1998., Antun Petak od 30. prosinca 2005., Milan Župančić od 31. prosinca 2006. i Alija Hodžić od 31. prosinca 2010. godine. U IDIZ-u više nema sociologa sela.

i umijeća od onih što ih stječu profesije koje zadaće rješavaju kao tehničke probleme (Štambuk, 2003.:258-259; Petak, 2003.:262). Drugi je problem neosjetljivost znanstvene politike za ruralnosociologijska istraživanja i što u njihovom financiranju ne uvažava propitan model otočnoga carstva (*island's empire*) kompletiran francuskim modelom koordinirane politike (Petak, 2003.:261).

Izostanak sustavne i primjerene novčane potpore onemogućio je toliko potrebna iskustvena ruralnosociologijska istraživanja procesa postsocijalističke tranzicije i modernizacije sela i poljoprivrede (jedinstvene, neponovljive tzv. društveno-eksperimentalne situacije), koja ključnim akterima mogu osigurati racionalne znanstvene podloge za odlučivanje o razvoju ruralnih zajednica i obiteljskih seljačkih gospodarstava načete ili uništene reproduktivne sposobnosti. Bez nalaza *lege artis* izvedenih istraživanja nemoguće je steći uvid u razvojne resurse i aktere, te planiranje i organizaciju razvoja.¹⁵ Cijena je poznata: provedbom odluka zasnovanih na slabom ili upitnom uvidu trate se resursi i gube djelatnosti.

2.2. Referentni projekti sociologijskih istraživanja

Od 1998. do 2006. godine u IDIZ-u¹⁶ su izvedena dva predmetno relevantna znanstvenoistraživačka projekta: „Selo u tranziciji: odnos socioekonomskih promjena u hrvatskome selu i mogućnosti revitalizacije seoskih područja“ (1996.-2001.)¹⁷ i njegova predmetna ekstenzija „Sociološki aspekti mreže naselja u kontekstu tranzicije“ (2001.-2006.). Prvi je ruralno-, a drugi urbanosociologijski (Petak, ur., 2004.:119 i

¹⁵ Odnos hrvatske znanstvene politike spram sociologije sela (kao eminentno interdisciplinarnu i primijenjenu znanstvenu disciplinu i struku), zaslužuje poseban osvrt koji prelazi okvire ovog pregleda. O ulozi sociologije sela u planiranju i usmjeravanju društvenih procesa u zapadnoeuropskom (time i našem) znanstveno-tehnološki proizvedenom modelu društva, časopis *Sociologija sela* objavio je radove brojnih autora (R. Bičanić, C. Kostić, S. Šuvar, Z. Baletić, S. Livada, V. Puljiz, E. Dilić, R. First-Dilić, A. Petak, A. Hodžić, M. Štambuk, M. Župančić i dr.), koji su propitivali tu ulogu počam od formiranja tehničkih stručnih profila, preko pružanja znanstveno-racionalnih primjenjivih rješenja, do valorizacije učinkovitosti razvojnog instrumentarija. Kako se, primjerice, tijela državne uprave Republike Slovenije odnose prema sociologiji, i zašto bez sociologa ne mogu ni gospodarske tvrtke pisao je Z. Mlinar (2005.:660-669).

¹⁶ Od 1996. godine projekte iz sociologiji sela srodnih disciplina izvode Agronomski fakultet u Zagrebu, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“ u Zagrebu (u njega je početkom 1998. godine iz IDIZ-a prešla i Maja Štambuk, glavna i odgovorna urednica *Sociologije sela*), Institut za antropologiju i Institut za migracije i narodnosti u Zagrebu, Institut za poljoprivredu i turizam u Poreču, Poljoprivredni fakultet i Poljoprivredni institut u Osijeku, te Institut za jadranske kulture i melioraciju krša, Split (Milinković, 2000.:181). Trajnije ih provode zagrebački Agronomski fakultet i splitski Institut za jadranske kulture i melioraciju krša.

¹⁷ Istraživačka tema IDIZ-ovog programa trajne istraživačke djelatnosti *Društvene promjene i razvoj Hrvatske*.

125). Vodila ih je D. Seferagić, a financiralo Ministarstvo znanosti i tehnologije / znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.¹⁸

Projekt „Selo u tranziciji: odnos socioekonomskih promjena u hrvatskome selu i mogućnosti revitalizacije seoskih područja“ izveli su A. Hodžić, M. Župancić, D. Seferagić, A. Svirčić, J. Kodrnja i B. Milinković, svi iz IDIZ-a.

Ovo teorijsko-metodologijski utemeljeno istraživanje socijalnog sastava suvremenog hrvatskog sela, održanja vitalnih farmerskih gospodarstava, kvalitete života, te vrijednosti i vrijednosnih orijentacija seoskog stanovništva pružilo je posve novi uvid u procese, dinamiku i strukturu hrvatskog seljaštva, sela i ruralnih područja. Komparativne analize (literature, istraživanja, sekundarne i statističke građe), pilot istraživanje seoskih elita, studije slučajeva, ankete na ciljanom regionalnom uzorku i na reprezentativnom uzorku stanovništva Republike Hrvatske, potvrdili su da je selo vrijednost za koju valja iznaći sadržaje i načine revitalizacije i modernizacije. Posebice jer će proces diferencijacije u selu ojačati i povećati razlike između seoskih područja, usložiti društvenu strukturu vitalnih naselja i produbiti raslojavanje obiteljskih gospodarstava, a to će dovesti do znatnih promjena u kvaliteti i načinu života.¹⁹ Koherentan znanstveni izvještaj objavljen je u tematskome broju *Sociologije sela* naslovljenom *Hrvatsko selo u tranziciji* (147-148/2000.), dio rezultata izložen je za okruglim stolom *Selo u tranziciji* (*Sociologija sela* br. 155-156/2002.), a sintezna studija s radovima svih članova tima publicirana pod naslovom *Selo: izbor ili usud* (IDIZ, 2002.).²⁰

Ponajvažniji su rezultati temeljnog sociologijskog istraživanja socijalne strukture i mobilnosti seoskog stanovništva. Hipotezu da je suvremeno hrvatsko selo u fazi tzv. rekonstrukcije potvrđuju četiri glavna nalaza: socijalna struktura sela je izrazito složena (45,1% ispitanika u selu ima manualno zanimanje proizvedeno industrijskim razvojem, dvostruko više od ispitanika u gradu) ali kompatibilna društvenoj strukturi sela razvijenih europskih zemalja; najveći razvojni resurs i inovaciju u suvremenom hrvatskom selu čini mlade radnoaktivno stanovništvo koje se od prethodnih naraštaja razlikuje višom razinom školskog obrazovanja i svestranijim radnim vještinama (25,3% ima zanatsku a 35,4% drugu srednju i višu školu te fakultet); hrvatska se po-

18 Godine 1998. izvedeno je i zadnje istraživanje za neposrednog naručitelja (tzv. tržišni projekt). Bila je to „Sociologijska studija za područje Koprivničko-križevačke županije“ koju je za potrebe izrade prostornog plana Koprivničko-križevačke županije naručilo njezino Poglavarstvo, a realizirali D. Seferagić (voditeljica) i M. Župancić iz IDIZ-a, te Nataša Lončar Butić, vanjska suradnica. Glavni izvor podataka o prostornim uvjetima života stanovnika bila je anketa općina i gradova Županije (potpun obuhvat). Studiju proizišlu iz projekta recenzent je ocijenio metodologijski zanimljivom (Magdalenić, 1999.:129).

19 D. Seferagić (2002.:8) poziva donositelje „odluka u općem interesu društva... da se ne ogluše na... nalaze“ autora, jer „selo je vitalan faktor razvoja društva u cjelini“.

20 Pored toga A. Hodžić je svoje radove „Socijalna struktura i mobilnost seoskog društva“ (*Sociologija sela*, dvobroj 147-148/2000.), „Selo kao izbor“ (*Sociologija sela*, dvobroj 155-156/2002.) i „Seoska svakidašnjica“ (u zborniku *Selo: izbor ili usud*) uvrstio u vlastitu knjigu „Selo kao izbor“ (Zagreb, IDIZ, 2006.).

ljoprivreda maskulinizira; u hrvatskom selu ne postoji značajnija društvena skupina koja raspolaže nekim resursom, stečenim položajem u socijalističkom sistemu, koji se može konvertirati u viši status (Hodžić, 2000.:89, 93, 96-98).

Projekt „Sociološki aspekti mreže naselja u kontekstu tranzicije“ (2001.-2006.) izveli su D. Seferagić, A. Hodžić, A. Svirčić Gotovac, M. Župančić i B. Milinković.²¹ Odlike ovog deskriptivnog ili dijagnostičkog istraživanja su predmetna recentnost, teorijska utemeljenost te vrsno planirano i 2004. godine strukturiranim upitnicima izvedeno prikupljanje dva povezana skupa podataka na reprezentativnim uzorcima punoljetnog stanovništva (2.220 ispitanika) i naselja (154) Hrvatske (Petak, 2006.:20). Rezultati istraživanja objavljeni su u tematskome broju časopisa *Sociologija sela* 169/2005., za okruglim stolom „Mreža naselja u umrežnom društvu: društvene i prostorne promjene u nekim tranzicijskim zemljama“ (*Sociologija sela* br. 171/2006.) i u magistarskom radu A. Svirčić Gotovac „Sociološki aspekti mreže naselja u Zagrebačkoj regiji“ (2006.). Značaj projekta proizlazi iz činjenice što teritorijaliziranost gospodarskog i društvenog života tradicionalnog sela i sela industrijskog društva danas zamjenjuju mreže komunikacija i utjecaja pa se govori o mreži a ne o teritoriju. Točnije, u pitanju su dva načina razvoja. Dok je u industrijalizmu glavni izvor produktivnosti kvantitativno povećanje faktora proizvodnje (rad, kapital i prirodni resursi) s korištenjem novih izvora energije, u informacionalizmu je glavni izvor produktivnosti sposobnost najboljeg spajanja i korištenja proizvodnih faktora uporabom znanja i informacija.

Istražujući kako se u Hrvatskoj u uvjetima tranzicije restrukturira mreža naselja, transformiraju društvene strukture i pokretljivost, te kako teče fleksibilizacija radnih mjesta, autori su ustanovili: (a) tijekom postsocijalističke preobrazbe odvija se svekoliko restrukturiranje obiteljske, obrazovne i novouspostavljene klasne strukture (vlasnička struktura, zanimanja, radni statusi i struktura zaposlenosti), što upućuje da se Hrvatska integrira u suvremene globalizacijske procese; (b) bitne su razlike u promjenama struktura: obiteljske i obrazovne su najotpornije na promjene, a najveće su promjene grana djelatnosti, posebno u vlasničkim odnosima - između gradskih i seoskih naselja utvrđena je manja ili veća sistematska razlika u promjenama tih struktura; (c) radna snaga u Hrvatskoj ima sva važna svojstva fleksibilizirane radne snage (ali postoji sistematska razlika između ispitanika iz seoskih i gradskih naselja) što svjedoči da se Hrvatska integrira u međunarodnu ili globalnu ekonomiju s pomakom od fordizma i socijalne države ka kapitalizmu fleksibilne akumulacije i države ekonomske nesigurnosti; (d) seoska naselja nisu izdvojeni toposi nego su integrirana u hijerarhijski i piramidalno organiziranu mrežu naselja u kojoj su ona po funkcijama i važnosti vrlo nisko, a njihovi stanovnici zbog loše opremljenosti sela socijalnom i tehničkom infrastrukturom upućeni koristiti usluge u većim lokalnim središtima i gradovima (opremljenost sela je poboljšana samo u komunalnoj infrastrukturi i nekim uslužnim djelatnostima važnim za svakodnevni život); (e) Hrvatska ima piramidalnu strukturu mreže gradova, ali ona zbog među-

²¹ U prijavi projekta kao suradnica iz IDIZ-a navedena je i Jasenka Kodrnja, a kao vanjski suradnici Ognjen Čaldarović i Maria de Nazaré Amorim de Oliveira Roca.

ovisnosti i isprepletenosti odnosa tipova naselja, nije izrazito hijerarhijska, osim što se na vrhu piramide izdvaja Zagreb kao metropola.

3. Logistika časopisa i njegovo mjesto u IDIZ-u

Časopisi ne mogu bez logističke potpore a onima iz posebnih znanosti najprimjerenija je disciplinarna. *Sociologija sela* je oslonac imala u Agrarnom instituta i Centru za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a. Izgubila ga je nakon što su (prekidom istraživanja izazvani) erozija istraživača IDIZ-a i pad produkcije²² doveli do gašenja institucionalnog oslonca u zadnjem desetljeću 20. stoljeća. Pripadnici jezgra zagrebačke ruralnosociologijske škole ne samo što su u potrazi za sigurnijim uvjetima rada i života postepeno odlazili iz Instituta, nego od 1990. godine više ne surađuju u projektima ruralnosocioloških istraživanja.²³

Časopis je ostao bez logistike i marginaliziran i od uprave Instituta, jer se specijaliziranim ruralnosociologijskim časopisom nije mogla posvjedočiti znanstvena produkcija i prisutnost istraživačkih timova IDIZ-a iz gotovo svih drugih područja.

Involucija i prekid djelovanja zagrebačke ruralnosociologijske škole i njezinog institucionalnog okvira u IDIZ-a nakon 1990. godine, te gubitak pretpostavki za okupljanje istraživača sela, agrara i društvenih procesa u prostoru iz Hrvatske i regije oko časopisa, povezani su i s nekim pitanjima i odnosima pripadnika te škole izvan znanosti i struke, a koji su se reperkutirali na njihovu suradnju. Tijekom promjene društvenog sustava, stjecanja samostalnosti i agresije na Republiku Hrvatsku kao da su nastali novi identiteti i neprobojne granice između identiteta prije i poslije rečenih promjena, izostao sociolozima imanentan dijalog i diskurs i oni zapali u psihološku zamku demoniziranja onoga prije ili onoga poslije, a posljedice su bile kognitivna disonanca i isključivost. Neki su potezi trajno narušili odnose u istraživačkom

²² Zadnji je naslov u *Biblioteci Sociologije sela*, pokrenutoj 1972. godine iz potrebe članova zagrebačke ruralnosociologijske škole za posebnim nizom u kojem će objavljivati svoju impresivnu produkciju, objavljen 1989. Bilo je to drugo, temeljem rezultata ponovljenog istraživanja i s novim suradnicima prerađeno izdanje poznate monografije o selu Jalžabet pod naslovom „Jalžabet između prošlosti i budućnosti: stočetrdeset godina u životu jednog sela“ J. Hrženjaka i koautora (M. Balen, Š. Bahtijarević, Ž. Baranović, E. Ferber, I. Grgić, M. Kirinčić, M. Lipovščak, H. Maver, F. Mikić, V. Pletenac, V. Puljiz, B. Stojsavljević, B. Štancl i O. Taritaš).

²³ Navodimo imena svih, u to vrijeme profesionalno aktivnih, članova ranijeg institutskog jezgra iz Zagreba: Stipe Šuvar (1936.-2004.), Svetozar Livada (*1928.), Vlado Cvjetičanin (*1931.), Vlado Puljiz (*1938.), Silva Mežnarić (*1939.), Adolf Malić (*1941.), Milan Župančić (*1941.), Jordan Jelić (1942.-2012.), Ruža First-Dilić (1943.-2012.), Ivan Magdalenić (*1941.), Milan Benc (1930.-2008.), Alija Hodžić (*1944.) i Maja Štambuk (*1947.). To se odnosi i na vanjski suradnički krug (Srećko Brkić, Ivan Cifrić i Antun Petak iz Zagreba, Josip Defilippis iz Splita, Petar Marković i Borislav Radovanović iz Beograda, Alojz Avšič, Matija Golob, Janez Jerovšek i Zdravko Mlinar iz Ljubljane, i dr.).

jezgru,²⁴ drugi upućivali na tzv. podijeljenu lojalnost, što je autoru ovog teksta kada je postao glavnim i odgovornim urednikom sličilo labirintu bez izlaza.

Logistička je potpora, uvjetno rečeno, bila povod cjelovite rasprave o časopisu i operativnih odluka Znanstvenog vijeća IDIZ-a 2. travnja 1998. godine.²⁵ Vijeće je, poštujući tradiciju i naziv časopisa, istaklo potrebu takve izmjene i dopune koncepcije koja će u časopisu omogućiti suradnju istraživačkog potencijala IDIZ-a i drugih suradnika iz svih relevantnih znanstvenih polja, područja i disciplina, neophodnost definiranja časopisa časopisom IDIZ-a, izbora i imenovanja novog uredništva i savjeta časopisa, te osiguranja logističke potpore IDIZ-a.

Iako je logističku potporu od 1998. godine časopisu imao pružati istraživački potencijal IDIZ-a u cjelini, ona je bila uglavnom financijska i nadzorna, a personalno se svela na glavnog i odgovornog urednika, kojemu su bila „otvorena vrata kancelarije“ ravnatelja IDIZ-a.²⁶ Urednik je u kriznoj situaciji funkcionirao i kao svojevrsni prinudni upravitelj, a prepušten sam sebi nerijetko i kao „one man band“. Najveći poticaj predstavljalo je povjerenje kojim su ga počastili renomirani znanstvenici prihvativši članstvo u Savjetu, te odziv suradnika.

4. Koncepcija nove serije i uređivačka politika, uredništvo i struktura časopisa

Predložak koncepcije nove serije časopisa *Sociologija sela*, kao okvira izlaska iz krize, i prijedlog sastava Uredništva Znanstveno vijeće IDIZ-a prihvatilo je 27. svibnja 1998. godine. Autor ovog prikaza artikulirao je koncepciju unijevši u izvornu misiju časopisa (1963.) i uređivačku politiku one izmjene i dopune koje omogućuju izlaz iz krize, te verificirao koncepciju s novopredloženim međunarodnim sastavom Uredništva i Savjeta časopisa.

²⁴ Tako, a da o tome prethodno nisu obaviještena (ni o tome raspravljala) tijela IDIZ-a, u impressumu broja 111-114/1991. nije objavljen Savjet časopisa (od 14 članova osam je bilo iz drugih republika bivše Jugoslavije), a u impressumu broja 115-116/1992. više nema šest članova uredništva - četiriju iz ranijeg užeg institutskog jezgra (Vladimir Cvjetičanin, Alija Hodžić, Svetozar Livada i Ivan Magdalenić), te Srečka Brkića i Marie de Nazaré Oliveira Roca.

²⁵ Zbog logističke potpore Maja Štambuk, glavna i odgovorna urednica je u dopisu ravnatelju IDIZ-a od 6. ožujka 1998. godine iznijela prijedlog uredništva da se prava izdavača časopisa prenesu na Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“ što je Znanstveno vijeće odbilo kao pokušaj preuzimanja. Zaključke Vijeća prihvatilo je Upravno vijeće IDIZ-a 6. travnja. Prvi pokušaj preuzimanja poduzeo je 1972. Branko Štancl, profesor Poljoprivrednog fakulteta u Zagrebu i direktor Instituta za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela prigodom razdruživanja Centra za sociologiju sela s tim Institutom čemu su se jedinstveno usprotivili svi ruralni sociolozi.

²⁶ Nikola Skledar (*Zaprešić, 10. listopada 1942. - †Zaprešić, 7. studenoga 2011.), filozof i sociolog religije te kulturni antropolog. Dužnost ravnatelja IDIZ-a obnašao je od 15. siječnja 1994. do 20. lipnja 2007.

Kako bi časopis zadržao mjesto među svjetskim znanstvenim časopisima u svom području i bio otvoren za suradnju iz svih relevantnih znanstvenih polja, područja i disciplina koja se njeguju u IDIZ-u profil nove serije je definiran *problemski* a časopis dobio podnaslov pa kompletan naziv glasi *Sociologija sela: časopis za istraživanja prostornoga i sociokulturnog razvoja*. Poštujući vlastitu tradiciju i čuvajući svoj identitet i prepoznatljivost časopis objavljuje radove iz sociologije i srodnih znanstvenih polja i disciplina čijim su predmetom društveni, kulturni i gospodarski razvoj s osobitim težištem na istraživanju seljaštva, sela, grada i društvenih procesa u prostoru, ali i agroekologije, zaštite rurisa i rurizma, te bioetike.

Temeljna načela uređivačke politike jesu: znanstvena izvrsnost - jedini kriterij izbora radova jest njihova, od nezavisnih recenzenata prosuđena, znanstvena i stručna vrijednost; pluralizam teorijskih i metodologijskih pristupa; otvorenost autorima iz čitava svijeta, promocija najnovijih empirijskih istraživanja; pridavanje osobite pozornosti tiskanju rezultata istraživanja provedenih u Republici Hrvatskoj i Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu; njegovanje i vrjednovanje hrvatske sociologijske baštine i prinosa hrvatskih sociologa; omogućivanje i poticanje znanstvene komunikacije i znanstvene kritike; razvitak znanstvenog kategorijalnog aparata i podizanje razine znanstvene akribije.

Struktura i dinamika izlaza nisu mijenjane. *Sociologija sela* ostala je primarni znanstveni časopis koji u četiri broja godišnje objavljuje *izvorne znanstvene i stručne radove* domaćih i stranih autora sa sažecima na hrvatskome, engleskom i francuskom jeziku (u broju 157/158, kojim je obilježena 40. obljetnica pokretanja časopisa, i na ruskome), *recenzije i prikaze* knjiga, časopisa i skupova,²⁷ te *obavijesti*. Povremene su bile rubrike: okrugli stolovi, Iz ruralne prošlosti, Bibliografije i In memoriam renomiranim istraživačima.²⁸

U Uredništvo nove serije je imenovano svih dotadašnjih pet i četiri nova člana, i to: Antun Petak (IDIZ), glavni i odgovorni urednik, Milan Župančić (IDIZ), zamjenik glavnog i odgovornog urednika, te Ana Barbić (Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani), Ivan Cifrić (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu), Josip Defilippis (Split), Bosiljka Milinković (IDIZ), Vlado Puljiz (Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu), Dušica Seferagić (IDIZ) i Maja Štambuk (Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb), članovi. Činilo ga je sedam sociologa sela, grada i drugih specijal-

²⁷ Gotovo stalan pisac recenzija, prikaza i osvrtu u ovom razdoblju bio je Srećko Brkić (1937.-2012.), raniji suradnik u projektima Centra za sociologiju sela (1. travnja 1968. - 31. prosinca 1973.).

²⁸ Novinu je imalo predstavljati pokretanje rasprave o problemima prostoru, ali poziv D. Seferagić, urednice tog bloka i autorice prvog priloga o razgradnji grada, te tekstovi Fedora Kritovca i Radovana Delallea u broju 139-142/1998. nisu pobudili članove referentnog dijela akademske i stručne zajednice na suradnju. Nije uspio ni pokušaj glavnog i odgovornog urednika da pokrene slobodnu, otvorenu kritičku teorijsko-metodologijsku raspravu immanentnu znanstvenom radu i časopisu.

nosti (Barbič, Cifrić, Petak, Puljiz, Seferagić, Štambuk, Župančić), agrarni ekonomist (Defilippis) i bibliograf (Milinković).²⁹ Uslijedilo je nekoliko promjena. Prvo, zbog drugih obveza V. Puljiz je bio član Uredništva zaključno s brojem 149-150/2000.³⁰ a I. Cifrić s brojem 165-166/2004. Drugo, do dvobroja 157-158/2002. zamjenik glavnog i odgovornog urednika bio je M. Župančić, a tajnica Uredništva Karolina Vranješ, dok od sveščića 159-160/2003. dužnost zamjenice glavnog i odgovornog urednika obnaša D. Seferagić, a tajnice Uredništva Anđelina Svirčić. A. Svirčić je tajnicom bila zaključno s brojem 165-166/2004.

Bitna promjena u sastavu i ustroju Uredništva zbila se početkom 2005. godine (obznanjena je u broju 167) kada je Uredništvo - sukladno promjeni profila i pretvaranju časopisa u periodičnu publikaciju koja će posvjedočivati znanstvenu produktivnost IDIZ-a - prošireno sa sedam novih članova. U Uredništvo su ušle Branislava Baranović, Dejana Bouillet, Branka Golub, Vlasta Ilišin, Jasenka Kodrnja i Anika Marinović Bobinac iz svih znanstvenih timova IDIZ-a, te agrarna sociologinja Đudića Žutinić sa Agronomskog fakulteta u Zagrebu. Osim toga, uvedena je nova dužnost pomoćnice glavnog i odgovornog urednika i na nju imenovana defektologinja D. Bouillet, a tajnicom uredništva Darinka Žeželj (tajnica IDIZ-a).

Naposljetku, godine 2006. (od broja 171) za glavnu i odgovornu urednicu časopisa imenovana je Anika Marinović Bobinac, a za izvršnu urednicu Anđelina Svirčić Gotovac.

Savjet časopisa činilo je sljedećih 17 članova: Mladen Ante Friganović, Ivan Katalinić, Ivan Kuvačić, Zvonko Lerotić, Ante Marušić, Vjekoslav Mikecin, Katarina Prpić, Furio Radin, Nikola Skledar, Alice Wertheimer Baletić, Tito Žimbrek i Josip Županov³¹ iz Zagreba, Melita Mihaljević iz Osijeka, Maria de Nazaré Oliveira Roca iz Lisabona, Zdravko Mlinar iz Ljubljane, Holger Magel iz Münchena i Hristo Kartalov iz Skopja.

Povećana je međunarodna receptivnost časopisa. On se uređuje prema međunarodnim standardima, a radovi, osim na hrvatskom, mogu biti na engleskom, francuskom i njemačkom jeziku. Na engleskom je objavljeno 12 radova i jedan uporedo na nje-

²⁹ Čak su tri člana istodobno bili glavni i odgovorni urednici drugih časopisa: Ivan Cifrić (*Socijalna ekologija*), Vlado Puljiz (*Revija za socijalnu politiku*) i Maja Štambuk (*Društvena istraživanja*).

³⁰ Puljiz je bio član Uredništva u 148 brojeva *Sociologije sela* odnosno 37 godina (1964.-2000.) i deset godina glavni i odgovorni urednik (1966.-1975.). Utjecao je na profil i razvoj časopisa kao što je i vođenje časopisa ostavilo vidljiv trag u njegovoj karijeri. Ruralnom sociologijom sustavno se bavio u prvome dijelu radnog vijeka u Agrarnom institutu i njegovim sljednicima, Institutu za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, te Centru za sociologiju sela, grada i prostora IDIS-a (1963.-1976.). O njemu kao ruralnom sociologu i uredniku objavljen je u dvobroju 149-150/2000. biobibliografski prikaz *Vlado Puljiz i Sociologija sela* (Petak, 2000.b).

³¹ Do dvobroja 165-166/2004. kada je preminuo.

mačkom i hrvatskom, te bitno povećan opseg sažetaka svih radova na engleskom i francuskom jeziku (na 250 riječi).³²

Radovi objavljeni u *Sociologiji sela* referirani su u ovim bazama i bankama podataka: Sociological Abstracts, World Agricultural Economics and *Rural Sociology* Abstracts, Agricola, Agris, CAB Abstracts, Geobase, Global Health, EDINA.

Konačno, 2005. je nadoknađeno kašnjenje koje se provlačilo 25 godina i prešlo jednobrojeve.³³ U ovom razdoblju objavljeno je 17 redovitih sveščića ukupnog opsega 4.940 stranica (prosječno 291 stranica po broju)³⁴ u ukupnoj nakladi (s autorskim primjercima) od 12.295 primjeraka (prosječna naklada 723 primjerka po sveščiću) ili s dopunskim 18 sveščića opsega 5.251 stranica (290 stranica po sveščiću) u nakladi od 12.705 otisaka ili po sveščiću 705. U redovitom nizu sveukupno su publicirana 254 teksta od čega 153 znanstvena rada (60,2% svih naslova), a zajedno sa supplementom 272 teksta od čega 164 znanstvena rada (60,3% naslova). Udjel znanstvenih radova (šest desetina priloga) potvrđuje znanstvenu narav časopisa. Redoviti niz čini šest jednobrojeva, devet dvobroja i dva četverbroja, od kojih je sedam tematskih, dva sa tematskim blokovima i tri s priložima za okruglim stolovima.

5. Postignuća: zapaženi radovi, tematski brojevi i blokovi, inozemni autori

O ovom dijelu ukratko ćemo upozoriti na nekoliko, prvenstveno iz motrišta razvoja sociologije sela i srodnih disciplina te sadržajnog proširenja profila časopisa, istaknutih priloga domaćih autora i tematskih cjelina objavljenih na početku trećeg razdoblja časopisa.

5.1. Zapaženi radovi

U sveščiću 139-142/1998., osim uvodnika o koncepciji nove serije časopisa i tematskog bloka o tranziciji, valja spomenuti rad Dražena Živića „Neki pokazatelji i posljedice deagrarizacije i deruralizacije u istočnoj Slavoniji“. Slijede pregledni rad Petra Grahovca „Rudolf Bičanić o seljaštvu, selu i poljoprivredi“, te prva cjelovita i

³² U inozemstvo se po broju distribuiralo čak 219 primjeraka (prosječno jedna trećina rasparčanih primjeraka).

³³ Rokovi i standardi postignuti su zahvaljujući ponajprije pomoći izdavača, jer je potpora Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa pokrivala jednu četvrtinu sveukupnih troškova izdavanja časopisa odnosno trećinu troškova tiska i ekspedita. Sve zadaće u časopisu obnašane su dragovoljno (bez uredničkog ili sličnog honorara), a jedino se honorirala priprema tekstova za tisak (lektura, prijevodi sažetaka, kompjutorski prijelom).

³⁴ Voluminoznost je posljedica podfinanciranosti. Zbog ograničenih novčanih sredstava moralo se kalkulirati kako s nedovoljnom potporom tiskati u biti isti opseg kao da časopis izlazi u četiri sveščića godišnje, a to se moglo postići redukcijom troškova uveza i enormne poštarine.

anotirana „Bibliografija radova Rudolfa Bićanića iz ekonomike poljoprivrede i sociologije sela“ A. Petaka na hrvatskom i engleskom jeziku u broju 143/1999., prinosi istraživanju impresivnog znanstvenog opusa ovog velikog i svestranog hrvatskog ruraliste i političara. U mješovitom dvobroju 144-145/1999. izdvajaju se dva priloga proizišla iz empirijskih istraživanja: „Stavovi seljaka o stručnom obrazovanju u poljoprivredi“ Đurđice Žutinić i Srečka Brkića, te „Putovanje mladih u tamu noći: prinosi sociologiji zabave“ splitskih sociologinja Renate Relja i Anči Leburić. Iz sveščića 146/1999. valja spomenuti pregledni znanstveni rad Ivana Cifrića „Globalizacija i ruralni razvoj“ čije je polazište teza da u promišljanju i projektiranju ruralnog razvoja treba početi od kompleksnog odnosa naselja, poljoprivrede i okoliša respektirajući rast vrijednosti ruralnih prostora i ruralne kulture pod utjecajem globalizacijskih procesa. U dvobroju 149-150/2000. ističe se prilog Antuna Šundalića „Uloga ljudskog čimbenika u revitalizaciji slavonskog sela i poljoprivrede“ u kojem autor pokazuje kako je ljudski potencijal u razdoblju tranzicije postao temeljni ograničavajući faktor obnove sela i agrara. U sveščiću 155-156 (1-2/2002) izdvaja se članak Jasenke Kodrnja „Patrijarhalnost u hrvatskoj obitelji: briga ili dominacija“ s empirijskom potvrdom zadržavanja bitnih svojstava patrijarhata (otpornost prema promjenama i sklonost prerusavanju) u punoljetnih stanovnika sela. U dvobroju 159-160 (1-2/2003) vrijedi skrenuti pozornost na članak Eduarda Kušena „Uređenje, razvoj i obnova hrvatskog ruralnog prostora“, te na izvorni znanstveni rad Anite Silvine Ilak Peršurić „Sociodemografska reprodukcija obiteljskih gospodarstava Istarske županije“. Iz broja 165-166 (3-4/2004.) valja izdvojiti članak Aide Brenko „Praktičari narodne medicine“, jedan od prvih cjelovitih pokušaja istraživanja ovog fenomena u Hrvatskoj koji slijedi evoluciju etnoloških istraživanja od tradicionalnog načina života ka svagdašnjici suvremenog društva i čovjeka. I na kraju, u broju 170 (4/2005) Josip Defilippis je objavio zanimljiv rad „Hrvatska u ruralnom prostoru Europe“ iz svog bavljenja ruralnim aspektima prostornog planiranja.

5.2. Tematski brojevi i blokovi članaka

Posebnu vrijednost čini devet tematskih blokova članaka i tematskih brojeva objavljenih u osam godina. Svi obiluju važnim spoznajama za kreatore javne politike.

Tematski blok četverbroja 139-142 (1-4/1998.) je tranzicija. Stjepan Zdunić obrađuje koncepciju privatizacije kao stožerni element tranzicije gospodarskog sustava, Vlasta Ilišin utjecaj aspekata društvenog i političkog poretka na proces demokratske tranzicije u Hrvatskoj, Milan Župančić propituje neke relacije i posebnosti hrvatskoga sela i sela drugih postsocijalističkih tranzicijskih zemalja u procesu dramatičnih promjena seoskih područja u suvremenom svijetu, Branka Golub rašlanjuje utjecaj tranzicijskih promjena na odljev znanstvenika iz Hrvatske u inozemstvo, a Jadranka Goja razmatra utjecaj tranzicije na perspektive funkcionalitičkog i konfliktnog pristupa u teoriji obrazovanja.

Dvobroj 147-148 (1-2/2000.) u cijelosti je posvećen hrvatskome selu u tranziciji, a kako sadrži završni izvještaj istraživanja *Selo u tranziciji: mogućnosti razvoja seoskih područja* njegovim publiciranjem obilježeno je četrdeset godina kontinuiranih znan-

stvenih empirijskih sociologijskih i srodnih istraživanja sela, poljoprivrede i rurisa u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu i njegovim prednicima. M. Župančić raščlanjuje rezultate istraživanja tranzicije i modernizacijskih procesa hrvatskog sela, A. Hodžić vrsnom analizom rezultata temeljnog sociologijskog istraživanja iznosi nove spoznaje o socijalnoj strukturi i mobilnosti seoskog stanovništva, D. Seferagić propituje kvalitetu življenja u selu u tranziciji, A. Svirčić obrađuje razvojne prilike naselja Donja Grebaštica uzrokovane urbanizacijom i modernizacijom, a slijede podroban pregled istraživanja sela i agrara u Hrvatskoj u razdoblju tranzicije (1990.-1999.) te selektivna bibliografija domaćih i stranih radova o selu i agraru objavljenih u istome razdoblju, koje je pripremila B. Milinković.

Obrada ove teme je nastavljena objavljivanjem priloga s *Okrugloga stola „Selo u tranziciji“* (155-156/2002.). Prvi dio čine uvodna izlaganja o modernizaciji sela (M. Župančić) i o suvremenom selu kao mogućem izboru (A. Hodžić), a drugi dio sadrži priloge i rasprave svih 15 sudionika ovog svojevrsnog *brainstorminga* vođenoga povodom objavljivanja novih spoznaja stečenih u istraživačkoj temi *Selo u tranziciji: mogućnosti razvoja seoskih područja* u broju 147/148. Sudionici okruglog stola - mahom sociolozi, ali i predstavnici drugih struka iz znanosti, politike i prakse u svojim su priložima (M. Štambuk, V. Puljiz, S. Šušvar, Ž. Mataga, J. Defilippis i I. Cifrić) i raspravi (I. Magdalenić, A. Petak, D. Seferagić, S. Livada, N. Lončar Butić, Z. Novak i J. Kranjčević) naglasili nezaobilaznost povijesnog pristupa u interpretaciji promjena u selu, problematizirali gotovo sva pitanja (oštra kritika socijalističke i tranzicijske politike prema selu, negativna ocjena položaja sela danas i dr.), te iznijeli naznake mogućeg razvoja sela i prijedloge za proruralnu politiku.

Pojava voluminoznog tematskog četverobroja 151-154 (1-4/2001) *Kako živi narod na hrvatskim otocima?* višestruko je znakovita. Časopis je prvi put čitav svoj broj posvetio ovim (od naselja sa specijaliziranim funkcijama) prostorno, gospodarski, socijalno i kulturno izoliranim, u pravilu seoskim, zajednicama naglašenih posebnosti i ovom prevažnom dijelu hrvatskog ruralnog prostora. Pripremljen je kao poseban projektni zadatak i u njem 19 nisologa, demografa, agrarnih ekonomista, turizmologa, socijalnih geografa, sociologa modernizacije, sela i kulture, socijalnih psihologa, socijalnih radnika, ekologa i kulturnih antropologa zainteresiranom čitatelju na jednom mjestu u uvodniku, 15 radova i bibliografiji tiskanim na 400 stranica pruža respektabilnu valoriziranu sumu sociologijskih i srodnih znanja o otocima, otočnosti i otočnim zajednicama, pregled otvorenih pitanja (adresiranih nositeljima javne politike). Ovim brojem časopis slijedi novu frontu istraživanja otočnosti kao manifestacije tipa društvenosti u tzv. ekstremnim uvjetima inzularnosti i zagovara početak dosad zanemarenih istraživanja specifičnog tradicionalnog hrvatskog otočnog društva i njegove subkulture.

Na pitanje „Kako živi narod na hrvatskim otocima?“ odgovaraju: *Nenad Starc* (raščlamba i koncepcija otočnog razvoja), *Mladen Ante Friganović* (jedinstvena sinteza demografskih istraživanja), *Dragutin Babić* i *Ivan Lajić* (migracijska usmjerenost mladih sa šibenskih otoka), *Josip Defilippis* (gospodarski razvoj hrvatskih otoka), *Stipe Radinović* (obiteljska gospodarstva na srednjodalmatinskim otocima), *Eduard Kušen* (utjecaj turizma na krajobraz, prostor, razvoj i sustav vrijednosti hrvatskih

otoka), Zoran Stiperski, Adolf Malić i Dražen Kovačević (međuzavisnost dostupnosti, gospodarstva i revitalizacije hrvatskih otoka), Josip Županov (otočko tradicionalno društvo i njegova subkultura na Šolti), Anči Leburčić (integracija kvalitativnog i kvantitativnog pristupa u istraživanjima otoka), Petar Bezinović i Antun Petak (otočnost kao determinanta odnosa s roditeljima i psihičke prilagodbe adolescenata na sjeverno-jadranskim otocima), Inga Tomić Koludrović i A. Leburčić (svakidašnjica otočanki), Željka Mrkić (razvojni potencijali Vrbnika na otoku Krku), Josip Sarić i A. Petak (insuficijentnost sustava zaštite socijalno ugroženih kategorija pučanstva hrvatskih otoka), Vladimir Skračić (zaštita interesa privatnih vlasnika u Nacionalnom parku Kornati), te Mirjana Randić (istraživanja prehrane stanovništva hrvatskih otoka). A. Petak je u uvodniku iznio bilancu sociologijskih i srodnih istraživanja hrvatskih otoka i ukazao na njihove metodologijske posebnosti, a selektivnom bibliografijom sociologijskih i srodnih radova o otočanima i otočnim zajednicama potvrdio hipotezu o (ne)razvijenosti istraživanja.

Osobito mjesto među tematskim brojevima imaju jubilarni dvobroj 157-158 (3-4/2002) naslovljen „Oni koji su stvarali *Sociologiju sela*“ te izlaganja i rasprave za okruglim stolom „Četrdeset godina časopisa '*Sociologija sela*'“ (161-162/2003.). Oni u biti odgovaraju na pitanja (a) kako su se promjene u selu i poljoprivredi odrazile na sadržaj časopisa, te (b) kakvu je ulogu časopis imao u razvitku vlastite matične discipline (znanosti) i društvenom razvoju u proteklih 40 godina?, te je njima na primjeren način obilježeno 40 godina kontinuiranog izlaženja ovog prvog hrvatskoga sociologijskog časopisa.

U obljetničkom sveščiću naslovljenom „Oni koji su stvarali '*Sociologiju sela*'“ uloga časopisa je posvjedočena preglednim znanstvenim radom troje glavnih i odgovornih urednika (A. Petak, V. Puljiz i M. Štambuk), pretiskom 17 istraživačkih radova stvaralaca i stalnih suradnika časopisa objavljenih u *Sociologiji sela* tijekom 40 godina koji su (prema prosudbi urednika) imali najveći odjek u znanstvenoj zajednici, te prikazom uloge časopisa u razvoju bibliografskih istraživanja (B. Milinković) i dvojezičnom (hrvatsko-engleskom) bibliografijom priloga (1.551) tiskanih u 158 brojeva časopisa ili bibliografskim vodičem prinosa *Sociologije sela* razvoju znanosti i društvenom razvoju (A. Petak). Kriterij odabira članaka kojim su se izbornici (Petak, Puljiz i Štambuk) rukovodili bila je jačina odjeka po kojoj se rad može smatrati stanovitim medašem, odnosno svjedočanstvom o misiji časopisa, a pod stvaraocima časopisa razumijevali su glavne i odgovorne urednike, te deset autora koji su kontinuiranom suradnjom znakovito pridonijeli razini časopisa, ili su u časopisu objavili znanstvene radove iznimne vrsnosti koji prethodno nisu publicirani na tzv. svjetskim jezicima. Kronologijskim redosljedom objavljivanja (od kraja 1963. do 1999. godine) pretisnuti su izabrani radovi Rudolfa Bičanića, Svetozara Livade, Vlade Cvjetičanina, Stipe Šuvara, Ruže First-Dilić, Vojislava Đurića, Vlade Puljiza, Edhema Dilića, Milana Župancića, Maje Štambuk, Alije Hodžića, Ivana Cifrića, Antuna Petaka, Ane Barbić, Dušice Seferagić, Josipa Defilippisa i Ivana Magdalenića.

Uvodne riječi o misiji časopisa njegovih pet glavnih i odgovornih urednika (S. Šuvara, S. Livade, V. Puljiza, M. Štambuk i A. Petaka) te rasprave i posebni prilozima (D.

Seferagić, Z. Baletić, J. Defilippis, M. Randić, B. Milinković, H. Kartalov, V. Stipetić i Ž. Mataga) za okruglim stolom „Četrdeset godina časopisa 'Sociologija sela'“ (Objavljene u broju 161-162/2003.) potvrđuju poznatu istinu kako i ideje imaju posljedice i tu istinu egzemplificiraju u slučaju časopisa *Sociologija sela*.

Dvobroj 163-164 (1-2/2004) posvećen seoskoj i gradskoj obitelji u Hrvatskoj slijedi niz radova i tri tematska broja o seoskoj obitelji, kućnim zadrugama i seoskoj ženi. Prilozi (pretežito empirijski) o toj tematici češće su publicirani prije 1980. godine. Sedam radova u ovom sveščiću proizišlo je iz projekta Studijskog centra za socijalni rad Pravnog fakulteta u Zagrebu „Obitelj u Hrvatskoj nakon rata“ čiji je glavni cilj bio ispitati strukturu, funkcije, vrednote, životne uvjete i druge bitne značajke cjelovitih obitelji s barem jednim djetetom osnovnoškolskog uzrasta u Hrvatskoj nakon Domovinskog rata - u procesu postsocijalističke tranzicije, i to temeljem istodobno ali odvojeno prikupljenih podataka od oba bračna partnera (žene i muža). Podaci su prikupljeni 1998. i 1999. godine na uzorku od 874 obitelji. O utvrđenim dubokim promjenama u seoskoj i gradskoj obitelji pišu Gordana Berc, Damir Ljubotina, Slavica Blažeka, Josip Janković i A. Petak. U istom broju objavljena su i dva rada Petra Bezinovića, Kristine Manestar i Zrinke Ristić Dedić te Dejene Bouillet proizišla iz druga dva metodologijski ambiciozna istraživanja u kojima „o obitelji govore srednjoškolci“.

Posebno je vrijedan broj 167 (1/2005) *Izazovi poljoprivrednog zadrugarstva - izazovi Hrvatske*, zajednički pothvat Uredništva *Sociologije sela* i Hrvatskoga poljoprivrednoga zadružnog saveza. Višedisciplinarna obrada ovog predominantnog sektora zadrugarstva Hrvatske i najprimjerenijeg oblika poticanja razvitka i jačanja kompetitivnosti obiteljskih (seljačkih) gospodarstava, nadovezuje se na pojedinačne priloge u osam brojeva do 1980. godine i na selektivnu bibliografiju radova o obiteljskim gospodarstvima i zadrugarstvu (B. Milinković) u sveščiću broj 161-162/2003. Nastankom, razvojem i ulogom poljoprivrednih zadruga u reprodukciji seljačkih obiteljskih gospodarstava bave se Željko Mataga, Josip Defilippis, Vladimir Stipetić i Franci Avsec, međunarodnu konkurentnost i poteškoće poljoprivrede, sela i seljaka u pridruživanju Hrvatske Europskoj Uniji raščlanjuju Stipan Bilić, te Miroslav Božić, Ružica Gelo i Anita Sever-Koren, o tzv. infrastrukturnim aspektima hrvatskoga poljoprivrednog zadrugarstva pišu Anton Matijašević, Milan Župančić, te Miroslav Tratnik, Maja Stracenski i Stipo Radinović, a poljoprivredno zadrugarstvo članica EU prije velikog proširenja 2004. (EU-15), okružja na koje je hrvatsko poljoprivredno zadrugarstvo upućeno, analiziraju Ž. Mataga, Davorin Papeš i A. Petak.

Tema broja 169 (3/2005) su *Sociologijski aspekti mreže naselja*, a broj je uredila D. Seferagić. Objavljena su dva podskupa radova. Prvi podskup čini pet izvornih znanstvenih radova u kojima troje suradnika interpretiraju rezultate IDIZ-ovog projekta „Sociološki aspekti mreže naselja u kontekstu tranzicije“: tri priloga A. Hodžića („Mreža naselja u umreženom društvu“; „Društveno restrukturiranje i novi socijalni kontekst“ i „Fleksibilizacija radnog procesa?“), te članci D. Seferagić („Piramidalna mreža gradova“) i M. Župančića („Infrastrukturna opremljenost hrvatskih seoskih naselja“). U drugi podskup uvršteno je pet predmetno srodnih tekstova šestoro autora iz Slovenije (Z. Mlinar i M. Hočevar), Srbije (K. Petovar i Lj. Pušić) te Portugala

(Z. Roca i M. de Nazaré Oliveira Roca). Time je kompletirana obrada predmeta i djelomično ostvarena komparabilnost.

Naposljetku, čak su dva tematska broja posvećena fenomenu religioznosti u hrvatskome društvu:³⁵ dvobroj 147-148 (1-2/2000.) supplement naslovljen „Religijske promjene i vrijednosti u hrvatskome društvu“ i sveščić 168/2005. o tradicionalnoj religioznosti u Hrvatskoj. U prvi, gosta-urednika Mladena Labusa, uvršteno je 13 radova šestoro suradnika na istraživačkoj temi *Religijske promjene i vrijednosti u hrvatskom društvu* (1996.-1999.), a u drugi - što ga je kao gošća-urednica uredila Dinka Marinović Jerolimov - sedam radova šest suradnika iste istraživačke skupine proizišlih iz projekta *Društvene i religijske promjene u Hrvatskoj* (2002.-2005.), koji je nastavak prethodnog.³⁶

U prilogima objavljenim u dopunskom svesku autori su komparativnom analizom podataka prikupljenih metodom ankete na reprezentativnim uzorcima 1972., 1982. i 1999. godine istraživali tradicionalnu crkvenu religiju i religioznost, odnosno pripadanje i nepripadanje nekoj ustanovljenoj religiji i religijskoj tradiciji kao sistemu ideja, vjerovanja, vrijednosti i prakse u postkomunističkom tranzicijskom kontekstu. N. Skledar, D. Marinović Jerolimov, M. Jilek, A. Marinović Bobinac, M. Labus i I. Cifrić pokazali su da društvene promjene u tranzicijskim uvjetima utječu na usvajanje društvenih i religijskih vrijednosti, te religijsko ponašanje što je osobito razvidno u iskustvenim i posljedičnim dimenzijama religioznosti. Radovi u broju 168/2005. nastali su temeljem komparativne analize podataka prikupljenih empirijskim socio-religijskim istraživanjima u Hrvatskoj tijekom 20 godina u dva različita politička i sociokulturna konteksta. A koja je pokazala snažnu zastupljenost tradicionalne religioznosti u konfesionalnoj i religijskoj identifikaciji i u dijelu vjerovanja. D. Marinović Jerolimov i A. Marinović Bobinac raščlanjuju konfesionalnu i religijsku identifikaciju te dimenzije vjerovanja, religijske prakse i iskustva, N. Skledar raspravlja o smrti kao sastavnici ljudskog života i analizira odgovore ispitanika na pitanje o životu poslije smrti, M. Labus se bavi (ne)religioznošću kao čimbenikom prihvaćanja tradicionalnih i modernih vrijednosti, što je na primjeru stavova prema pobačaju maestralno pokazao G. Goldberger, a I. Cifrić u analizi javne uloge svećenika i odnosa između vjerskih zajednica.

Naposljetku, poštujući ulogu i prinos osnivača i prvog glavnog i odgovornog urednika časopisa, u sveščiću 170 (4/2005) objavljena su autorizirana izlaganja i prilozi pripremljeni za *Okrugli stol „In memoriam Stipi Šuvaru, utemeljitelju časopisa ‘Sociologija sela’“* što su ga 11. srpnja 2005. godine organizirali Uredništvo časopisa i njegov izdavač IDIZ. O djelovanju ovog istaknutog sociologa, angažiranog inte-

³⁵ Sustavna socioreligijska istraživanja se u IDIZ-a i njegovom predniku IDIS-u provode od 1967. godine.

³⁶ Podaci u prvom projektu prikupljeni su 1999. godine na reprezentativnom uzorku odraslih stanovnika Grada Zagreba i Zagrebačke županije, a u drugom 2004. na reprezentativnom uzorku stanovnika Hrvatske (2.220 u 154 naselja) kako bi se utvrdilo nastavljaju li se promjene ili nastupa stabiliziranje vjerničke strukture.

lektualca, ličnosti rijetkoga formata, profesionalne etike i dosljednosti, njegovom shvaćanju uloge znanosti i društvene uloge znanstvenika te osobnom prakticiranju znanosti tijekom 44-godišnje istraživačke karijere (s težištem na sociologiji sela i grada) objavljeni su tekstovi A. Petaka, V. Puljiza, S. Brkića, S. Livade, P. Markovića, Z. Mlinara, O. Čaldarovića, D. Seferagić i N. Lončar Butić. Prosudbe su posvjedočene publiciranjem četvrtoga neobjavljenog dijela Šuvarove doktorske disertacije iz 1965. pod novim naslovom „Slobodno vrijeme u seoskoj sredini“, te bibliografije znanstvenih i stručnih radova S. Šuvara i odabranih radova o Šuvaru (A. Petak).

5.3. Inozemni autori i njihovi radovi

Časopis je u ovom razdoblju objavio priloge iznimne vrsnoće renomiranih stranih autora često na engleskom jeziku, a onaj H. Magela na njemačkom. Po redosljedu tiskanja publicirani su radovi Ane Barbič (razvojni potencijali Regionalnog parka Škocjanske jame u Sloveniji, te o utvrđivanju granice kao preduvjeta optimalne prekogranične suradnje između Slovenije i Hrvatske), Thomasa S. Coxa i Marijana Jošta (Proizvodnja hrane i bioetika), Holgera Magela (pouke i perspektive Bavarskog programa obnove sela), Antona Prosen (samostalno o obnovi sela Slovenije i zajedno s Jasenkom Kranjčević o komasaciji kao čimbeniku održivog razvitka ruralnog prostora u srednjoj i istočnoj Europi), Andreasa Bodenstedta (europska unifikacija i njemačko selo), Henri Mendrasa („Individualizam: temelj Zapadne Europe“ i „Jedna inovacija: hibridni kukuruz“)³⁷, Ane Barbič, Andreja Udovča i Andreja Medveda (zaštita okoliša i biodiverziteta u Regionalnom parku Trnovski gozd, Slovenija), Francija Avseca (poljoprivredne zadruge u Sloveniji), Zdravka Mlinara (sociologija prostora i planiranje u Sloveniji), Marjana Hočevara (globalizacija i umreživanje gradova), Ksenije Petovar (urbanizacija u Srbiji), Ljubinka Pušića (urbani život), Zorana Roce i Marije de Nazaré Oliveira Roca (prilog programu istraživanja krajolika), A. Barbič (žene u strategiji ruralnog razvoja), te tekstove Petra Markovića i Zdravka Mlinara u spomen Stipi Šuvaru.

Sveukupno je objavljeno 18 priloga 16 autora iz šest stranih zemalja, s tim što su tri priloga napisala dva autora (u dva slučaja su autori su autori su iz Hrvatske), a jedan tri autora. Gotovo polovina autora je iz Slovenije.³⁸ Kada se člancima stranih autora, pridruže recenzije i prikazi knjiga, te osvrti i obavijesti, slika se unekoliko mijenja i

³⁷ Tekstovi, od kojih drugi zasigurno predstavlja najvrsniji sociologijski rad o uvođenju i prihvaćanju inovacije u selu i obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, su objavljeni zajedno s dva priloga V. Puljiza i A. Petaka in memoriam ovom velikanu sociologije sela, autoru kontroverzne teorije o seljačkim društvima kao kulturnim singularitetima (mnoštvu autonomnih socijalno-kulturnih entiteta).

³⁸ Redosljed zemalja po zastupljenosti priloga i autora je sljedeći: Slovenija (devet priloga sedam autora), Srbija (tri priloga troje autora), Njemačka (dva priloga dvojice autora), Francuska (dva priloga jednog autora), Portugal (jedan priloge dvoje suautora) i SAD (jedan prilog jednog autora). Najzastupljeniji autori su Ana Barbič s četiri, te Zdravko Mlinar i Anton Prosen s po dva priloga (svo troje iz Slovenije).

pokazuje da su uredništvo *Sociologije sela* u ovom razdoblju više zaokupljali procesi i promjene u dvije susjedne postsocijalističke zemlje u tranziciji (Sloveniji i Srbiji), i to prvenstveno zbog razmjerne sličnosti s transformacijskim procesima u Hrvatskoj.

Umjesto zaključka

Notirani rezultati i problemi u početku izlaženja nove serije časopisa *Sociologija sela* kazuju da su i s disciplinarno heterogenim istraživačkim osloncem i bez stabilne logističke potpore zabilježeni pomaci, koji se mogu oblikovati u nekoliko rečenica. Proširivši profil i otvarajući se za znanstvenu produkciju iz drugih znanstvenih polja i disciplina domaćih autora (prvo iz istraživanja društvenih procesa u prostoru, a potom iz socioreligijskih i ostalih istraživanja u IDIZ-u) i inozemnih autora, te nadoknativši kašnjenje, časopis je uglavnom prevladao krizu. Po slijeđenju recentne teorijsko-metodologijske matice izdvajaju se radovi objavljeni u tematskim brojevima o selu u tranziciji, mreži naselja i umreženom društvu, otočanima i otočnim zajednicama te poljoprivrednom zadugarstvu. Zahvaljujući visokom udjelu znanstvenih radova (šest desetina), i to radova proizišlih iz iskustvenih istraživanja u kojima su autori otkrili novu dinamiku i strukturu hrvatskog društva i sela, njegovanju znanstvene akribičnosti i znanstvenog kategorijalnog aparata, te generiranju racionalnih znanstvenih osnova razvojno potentne i učinkovite javne politike, *Sociologija sela* ima status vrsne i vidljive periodične publikacije u svjetskoj znanstvenoj zajednici - radovi objavljeni u njoj referirani su u osam svjetskih sekundarnih i tercijarnih publikacija.

Literatura³⁹

1. Baletić, Z. (2003). Sociologija sela i mogućnost autentične politike. *Sociologija sela*, Zagreb, 41 (161/162): 265-267.
2. Böök, S. Å. (1992). *Co-operative Values in a Changing World: Report to the ICA Congress held in Tokyo*. Geneva: International Co-operative Alliance, 290.
3. Brkić, S. (1998). Agroekonomska i agrosociološka istraživanja, u: Brkić, S. (Ur.). *Prvi sabor hrvatskih agrarnih ekonomista*. Zagreb: Hrvatsko agroekonomsko društvo.
4. Gelo, J.; Akrap, A. i Čipin, I. (2005). *Temeljne značajke demografskog razvitka Hrvatske (Bilanca 20. stoljeća)*. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 261 str.
5. Hodžić, A. (2000). Socijalna struktura i mobilnost seoskog stanovništva. *Sociologija sela*, 38 (147/148): 79-107.
6. Kranjčević, J. i Prosen, A. (2003). Komascija: doprinos održivom razvitku ruralnog prostora u srednjoj i istočnoj Europi u novom stoljeću. *Sociologija sela*, 41 (159/160): 119-130.
7. Kušen, E. (Ur.) (1995). Uređenje, obnova i razvoj ruralnog prostora : studija [za Strategiju i program prostornog uređenja Republike Hrvatske]. Zagreb: Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja Republike Hrvatske / Zavod za prostorno planiranje.
8. Kušen, E. (2003). Uređenje, razvoj i obnova hrvatskog ruralnog prostora: prostorni, gospodarski i sociokulturni okvir za razvoj ekološke poljoprivrede. *Sociologija sela*, 41 (159/160): 29-45.
9. Magdalenić, I. (1999). Dušica Seferagić, Milan Župancić i Nataša Lončar, Sociologijska studija za područje Koprivničko-križevačke županije: recenzija. *Sociologija sela*, 37 (143): 126-129.
10. Milinković, B. (2000). Istraživanja sela i agrar u Hrvatskoj u vrijeme tranzicije: 1990.-1999. godine. *Sociologija sela*, 38 (147/148): 169-244.
11. Mlinar, Z. (2005). Sociologija prostora i planiranje u Sloveniji na pragu informacijskoga društva. *Sociologija sela*, 43 (169): 659-690.
12. Petak, A. (1998). O koncepciju nove serije časopisa »Sociologija sela« = About the new Conception of the Rural Sociology quarterly. *Sociologija sela*, 36 (139/142): 3-8.
13. Petak, A. (2000a). Tema dvobroja: hrvatsko selo u tranziciji. *Sociologija sela*, 38 (147/148): 5-9.
14. Petak, A. (2000b). Vlado Puljiz i »Sociologija sela«. *Sociologija sela*, 38 (147/148): 485-493.
15. Petak, A. (2003). »Sociologija sela« : časopis koji obvezuje i koji duguje. *Sociologija sela*, 41 (161/162): 260-263.
16. Petak, A. (Ur.) (2004). *Institut za društvena istraživanja u Zagrebu: 1964.-2004.* Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, 333str.

³⁹ U ovom popisu literature navedeni su samo oni brojevi "Sociologije sela" na koje se autor izričito poziva.

17. Petak, A. (Ur.) (2005). Okrugli stol »In memoriam Stipi Šuvaru, utemeljitelju 'Sociologije sela'«. *Sociologija sela*, 43 (170): 857-968.
18. Petak, A. (2006). Sociološki aspekti mreže naselja u kontekstu tranzicije: uzoran znanstvenoistraživački projekt. *Sociologija sela*, 44 (171): 17-25.
19. Petak, A. (2007). Obrazovanje, modernizacija sela i poljoprivrede i odnos prema tradicionalnom, u: Stevanović, Đ. (Ur.). *Tradicionalno i savremeno u radu i životu ljudi u selu: zbornik radova XIII međunarodnog naučnog skupa »Vlasinski susreti 2007«*. Beograd; Vlasotince: Srpsko udruženje za sociologiju sela i poljoprivrede, Zavod za proučavanje sela, Balkanska asocijacija za sociologiju sela i poljoprivrede.
20. Petak, A. (2008). Tranzicija i slom poljoprivrednog zadrugarstva u Hrvatskoj. Referat na XIV. međunarodnom naučnom skupu »Vlasinski susreti 2008« *Selo u tranziciji*, Srpsko udruženje za sociologiju sela i poljoprivrede, Vlasotince, Srbija, 04. 09. 2008.
21. Petak, A.; Puljiz, V. i Štambuk, M. (2002). Časopis *Sociologija sela*, razvoj sela i poljoprivrede, razvoj ruralne sociologije. *Sociologija sela*, 40 (157/158): 227-251.
22. Puljiz, V. (1977). *Eksodus poljoprivrednika*. Zagreb: Centar za sociologiju sela, grada i prostora Instituta za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu, 176 str.
23. Puljiz, V. (2003). In memoriam Henri Mendrasu (1927-2003): odlazak barda europske ruralne sociologije. *Sociologija sela*, 41 (161/162): 309-316.
24. Seferagić, D. (2002). Predgovor, u: Seferagić, D. (Ur.). *Selo: izbor ili usud*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
25. Štambuk, M. (2003). Povodom 40. godišnjice *Sociologije sela*: struka, stvarnost, politika. *Sociologija sela*, 41 (161/162): 257-259.
26. Šuvar, S. (1988). *Sociologija sela. I. i II. tom*. Zagreb: Školska knjiga.
27. Wertheimer-Baletić, A. (1999). *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: Mate.
28. Zdunić, S. (1998). Konceptija igradnje tržišnoga gospodarskog sustava i politika privatizacije. *Sociologija sela*, 36 (139/142): 9-26.
29. Župančić, M. (1998). Konceptija igradnje tržišnoga gospodarskog sustava i politika privatizacije. *Sociologija sela*, 36 (139/142): 9-26.
30. Župančić, M. (2002). Modernizacija sela: uvodno izlaganje za Okruglim stolom *Selo u tranziciji*. *Sociologija sela*, 40 (155/156): 10-14.
31. Župančić, M. (2004). Sociologija sela i agroekonomska istraživanja, u: Petak, A. (Ur.). *Institut za društvena istraživanja u Zagrebu: 1964.-2004*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

Antun Petak

Institute for Social Research in Zagreb (retired), Croatia

e-mail: antun.petak@zg.t-com.hr

The First Eight Years of the *Rural Sociology* New Series (1998 - 2005) - Broadening the Concept

Abstract

The third publication phase of the new *Rural Sociology* series (1998-2005) is presented in five parts. In the first part the author examines the socio-economic context: changes and problems in the agrarian and social structure caused by privatization based on the doctrine of neoliberal capitalism, refeudalization of village and agriculture, war consequences, intense social stratification and 40% fall in agricultural production, compared to 1988 and 1989. In the second part the author presents the crisis and implosion of the oldest Croatian infrastructure unit for rural sociological research and two research projects about the Croatian village in transition, settlement network and network society done in the Institute for Social Research in Zagreb. The third part is about the journal's logistics. Systematic rural sociological research lost all financial support in the last decade of 20th century which caused the final exodus of researchers. Along with the desintegration of the rural sociology school in Zagreb, it meant the loss of institutional support for the scientific rural sociology periodical. The highest price of the wrong policy was paid: human capital was squandered and the research field lost. The Institute's other research teams could not back up the very specialized journal of rural sociology. The fourth part of the presentation deals with the new concept of overcoming the crisis, editorial policy, changes in the Board and Council and the new profile of the journal which eventually changed its name in 2006. The original concept from 1963 was broadened and it comprised the cooperation of the Institute's research potential with contributions from sociology and other similar disciplines whose primary interest was social, economic and cultural development, based on rural, urban and spatial research, agroecology, protection of ruralism and bioethics. The journal's profile was defined as problem-solving and *Rural Sociology* remained the primary scholarly journal with the same structure and publication frequency.

The fifth part is dedicated to the journal's achievements, primarily its most valuable works which defined the profile of the new series. The journal basically overcame the crisis and made up for the lost time, money and human potential by opening up to contributions from other scientific disciplines (first about the rural-urban continuum, settlement network and social processes in space, then about religious and other research in the Institute), and to foreign authors. Because of their excellence the author singles out 12 contributions by home authors and 9 thematic issues among which stands out the jubilee issue for the 40th anniversary of the continued publication of the first Croatian sociology journal. It was entitled "People who created *Rural Sociology*". Other special issues with their recent and well-founded theories and methodology include village in transition, network of settlements and network society, islanders and island communities and agricultural cooperatives. Due to a large number of scientific works (six out of ten), based

on experimental research of the Croatian society and village, *Rural Sociology* is a valuable and visible publication in the world scholarly community; there is reference to works published in it in eight world data banks.

Key words: *Rural Sociology*, new series, profile, infrastructure and logistics, role in Croatia and abroad.